

Seminární práce

Deismus

Zadavatel: Mgr. Eva Peterková, Ph.D.

Autor: Adam Hnida

Obsah

Úvod.....	2
Pojetí deismu.....	3
Počátky deismu.....	3
Historické pozadí	3
René Descartes	4
John Locke	4
Osvícenecké pojetí křesťanství.....	4
Deisté v Evropě.....	5
Anglický deismus	5
John Toland (1670 - 1722)	5
Anthony Collins (1676 - 1729)	6
Matthew Tindal (1653 - 1733)	7
Francouzský deismus	8
Francois-Marie Arouet (1694 - 1778)	8
Denis Diderot (1713 - 1784)	9
Německý deismus	9
Hermann Samuel Reimarus (1694 - 1768)	9
Immanuel Kant (1724 - 1804)	9
Závěr.....	10
Seznam literatury.....	12

Úvod

Katolická církev si od dob Johna Wycliffa prožila řadu reforem a změn, která vyústila v oprostění se od jejího politického a mocenského vlivu, úbytek církevního majetku, ale především, díky osvícenství, lidé přestávali v její dogmata věřit a začali dávat prostor vědě, což vyústilo v průmyslovou revoluci a ve vědecké objevy, bez kterých by dnes neexistovaly žádné moderní technologie. Velmi mě zajímá, kde nastal ten zásadní zlom ve společnosti, kdy lidé začali pochybovat o církevních dogmatech, a kdy to nebyla záležitost jedinců jako byl Jan Hus, nebo později Martin Luther, ale záležitost společnosti.

V této práci popíšu, co je to deismus, jaké hodnoty hlasatelé tohoto směru zastávali, a co je k tomu vedlo. Uvedu několik autorů žijících v době osvícenství, které jak je známo, klade důraz na rozum a svobodu. Na závěr této práce se pokusím rozvést svůj pohled jak na deismus samotný, tak i na názory, které deisté uváděli. Mám jistou teorii, že vlivem deismu nastal onen zlom (pochyby lidí, kritika církve). Východiskem této práce tedy bude odpovědět, zda tomu tak skutečně je.

Pojetí deismu

Jedná se o čistě rozumovou víru v božský řád světa. Zastánci deismu jsou označováni za deisty a věří v to, že svět stvořil Bůh, ale do dění jim stvořeného světa již nezasahuje.¹ Vznikl v 18. století, v době osvícenství, v Anglii.² Kládí důraz na odtržení náboženství od mysticismu, mytologie, mýtů o zjevení, nauce o Boží trojici, zatímco víra v nejvyšší bytost zůstala nedotčena.³

Za deisty můžeme označovat příznivce alespoň jedné z následujících tezí:

1. Bůh je stvořitel světa, ale nepůsobí ve světě.
2. Bůh jako stvořitel světa ve stvoření rovněž působí; morální normy nestvořil Bůh, nýbrž zakládají se výlučně na lidském ustanovení.
3. Bůh jako stvořitel světa stvořil rovněž morální zákon, ale nespojil jej se zásvětními sankcemi;
4. Morální zákon závislý na Bohu jakožto stvořiteli světa je spojen se zásvětními sankcemi.⁴

Počátky deismu

Historické pozadí

Za důsledky vzniku nových pohledů na náboženství můžeme považovat evropskou expanzi do vzdálených zemí, kde se nacházejí různá náboženství, která jsou schematicky propracovaná a tím vzniká paradigma - nyní se myslitelé začínou na náboženství dívat objektivně. S touto expanzí také souvisí nárůst poznatků o mimoevropských kulturách, jež vyvolaly značné pochybnosti o hodnotách, přístupech a tradicích.⁵

---

1 Otto, 1893, s.167

2 Kratochvíl, 1937, s.79

3 Hejna, 2010, s. 131

4 Röd, 2004, s. 191

5 Hejna, 2010, s. 122

René Descartes

Za průkopníka Deismu bývá považován René Descartes, který ostře odlišil sféru racionální a náboženskou. Tvrdil, že víra, na rozdíl od vědy, ve které je vyžadována racionální kritika a přezkoumávání všech možností, nepodléhá kritice a nemůže být vědecky nijak dokazatelná. ⁶

John Locke

Na Descarta navazuje John Locke, který ve svém díle *O rozumnosti křesťanství (1665)* sice Zjevení připouští, neodpověděl však na otázku, co za ním stojí. Hlásá tezi, že Zjevení musí být podrobena rozumovému zkoumání. Nemyslel tím podřízení víry k vědě, protože stejně jako Descartes považoval za nemožné slučovat vědění s křesťanstvím. Deisté se však s Lockovou myšlenkou neztotožňují. Boží existence je sice podle jejich soudu dokazatelná, ale přímé boží zjevení nikoliv. Zázraky nejsou podle nich možné, neboť by se jednalo o výjimky z přírodních zákonů. To patrně souvisí s nespokojeností mnoha současníků s názory tehdejší církve tradující zjevení - deistický antiklerikalismus. Proto předpoklad zázraků zařazují do oblasti pověr. ⁷

Osvícenecké pojetí křesťanství

Výchozím konceptem deistů je lidská přirozenost, která je dobrá, a rozum, který dokáže vše sám přezkoumat a zvládnout, a tak není potřeba Boha a jeho zjevení. Podle Deistů můžeme z přirozenosti věcí a z přirozenosti lidské poznat Boha i obecně závazný přirozený zákon. Koncepce přírody je tvořena souhrnem normativních principů. Odmítali všechno, co jen zavánělo iracionalismem. ⁸ Dříve lidé zastávali názoru, že přirozené náboženství (tj. bez zázraků) je špatné a jen nadpřirozené náboženství (tj. se zázraky) je pravé.

---

⁶ Hejna, 2010, s. 129

⁷ Röd, 2004, s. 191

⁸ Röd, 2004, s. 192

Osvícenci tento názor obrátili naruby, když říkali, že přirozené náboženství je dobré, jen ho později církevní představitelé pokazili přidáním obřadů a pověr. Ježíš Kristus totiž obnovil přirozené základy pravého náboženství tím, že ho od takových věcí oprostil. Základ všech náboženství jsou tři hlavní pravdy:

1. teze o existenci dobrého a spravedlivého Boha, k němuž je možno dospět cestou mravního sebezdokonalování
2. teze o existenci svobodné lidské duchové duše
3. teze o její nesmrtelnosti ⁹

Deisté v Evropě

Anglický deismus

John Toland (1670 – 1722)

Narodil se v Severním Irsku. Studoval v Glasgow, Edinburghu, Leidenu a Oxfordu. Kvůli mnoha jeho spisům byl několikrát kritizován, jednou zatčen a v letech 1701 – 1702 byl proti němu veden soud. Zatímco Toland považoval Johna Locka za svého přívržence, Locke se od něj distancoval.

Značně ovlivnil racionalistickou filozofii náboženství. V předmluvě spisu *Christianity not Mysterious* Toland namítá: „Člověk nemůže otevřeně a jasně přiznat, co si ve věcech náboženství myslí.“ Toland tedy nebyl typickým deistou, neboť nezpochybňoval zjevení. Zacítil výhradně na Ježíšovo učení. Byl si jistý, že v evangeliu nenalezne nic, co by odporovalo rozumu. Tvrdil, že křesťanství může být uzpůsobeno duchu doby – pokud se zbaví všeho iracionálního.¹⁰ Odmítá teorii dvojí pravdy (pravda rozumu, pravda víry) a staví rozum jako jediné kritérium víry. Jinými slovy je podle Tolanda zjevení pouze cestou, která nás vede k pravdě

---

⁹ Hejna, 2010, s. 131

¹⁰ Röd, 2004, s. 193-195

a v žádném případě se nejedná o důvod přesvědčení, či o důkaz. Zjevení je potřeba chápat jako Boží slovo, a jelikož Bůh je samotná pravda, nemůže být zjevení mylné. Všechno co v křesťanství odporuje rozumu, není jeho součástí. Křesťanství tak podle něj není ani protirozumové, ani nadrozumové, nýbrž přirozeně rozumové.¹¹ Jako zdroj pohanství v současné církvi Toland uvádí představu věřících o záhrobním životě. V historii byly nejdříve uctívány duše zesnulých. Později se začaly uskutečňovat božské pocty zemřelým vládcům. Z těchto praktik začali lidé stavět chrámy a paláce, aby se odvděčili svému bohu. Kněze pak Toland označil za zvláštní skupinu placených osob, jejichž úkolem není vzdělávat lid, ale udržovat je v jejich omylech.¹²

Anthony Collins (1676 - 1729)

Narodil se v Hestonu. Byl nevystudovaný právník. Jeho ústředním tématem byla myšlenková svoboda. Tvrdil, že svoboda je přípustná pouze v případě, že člověk může činit bez přinucení, co chce. Tím Collins poukazuje na to, že boží předvedení je v rozporu se svobodnou vůlí člověka. V důsledku toho by člověk neměl právní i morální zodpovědnost za vlastní jednání. Svými dalšími spisy Collins určil mimo jiné jako jedinou cestu k pravdě svobodné používání rozumu: *„vzdáme-li se svobodného myšlení, podstupujeme nebezpečí, že propadneme absurditám, jak nás učí pohled na nauku o neomylnosti, uctívání svatých a posuzování heliocentrického systému. K absurditám, které nám hrozí, když se vzdáme svobodného myšlení, patří mj. i zákaz úročení půjček. Zde se ukazuje, jak samozřejmým se mezitím stal kapitalistický postoj. Svobodné myšlení pomáhá také překonávat víru v čarodějnice a v ďábla: ty jsou na ústupu všude tam, kde se může myšlení svobodně rozvíjet.“*¹³

---

¹¹ Hejna, 2010, s. 137-138

¹² Hejna, 2010, s. 139

¹³ Röd, 2004, s. 198-199

Různost názorů, jak uváděl Collins, nikdy nevedla ke společenským konfliktům, nýbrž k potlačování nepohodlných názorů. V případě svobodného myšlení se může stát, že se věřící člověk stane nevěřícím. Takové riziko je však podle Collinse malé. A i kdyby se člověk ateistou stal, je to podle něho mnohem menší zlo než setrvání v dogmatech vedoucích k pověrám. ¹⁴ Určil, že víra může mít pouze dva směry: buď se jedná o rozumné přesvědčení, nebo o tradiční či vnucený nesmysl. ¹⁵

Matthew Tindal (1653 – 1733)

Pocházel z církevně vysoce postavené rodiny. Byl nestálý v otázce víry. Původně patřil do anglikánské církve, následně konvertoval ke katolické, později ale vůči ní zaujal kritický postoj a přešel zpět k anglikanismu. ¹⁶

V roce 1730 napsal dílo *Křesťanství tak staré jako stvoření, neboli evangelium znovu odhaleného, přirozeného náboženství*, které je dodnes považováno za „bibli deismu“. Stejně jako ostatní představitelé deismu chtěl Tindal zbavit křesťanství dogmat, a díky tomu ho učinit spravedlivým a přesvědčivým každému člověku. Evangelium je zjevení vnější, kdežto náboženství je zjevení vnitřní. Argumentoval, že je-li mravní zákon obecně závazný a poznatelný všemi lidmi, musí být také obecné poznání tohoto zákona člověkem. Ježíšův příchod na tento svět byl pouze opětovným připomenutím mravního zákona, který trvá jako lidstvo samo. A zázraky, které Ježíš učinil, byly ve skutečnosti chytře proklamované experimenty. Tímto také popírá božský původ Bible.

Jako hlavní ctnost Tindal uvádí utilitaristickou morálku – láska, která vede ke štědrosti, soucitu a dobrotě. Náboženství se nachází na rozhraní žalostné nevěry a úzkostlivé pověry.

---

¹⁴ Röd, 2004, s. 200

¹⁵ Hejna, 2010, s. 140

¹⁶ Röd, 2004, s. 201

Rozumové náboženství se tedy zakládá na racionálních kritériích, bez nichž bychom se opírali pouze o tradice, tudíž by všechna pozitivní náboženství byla formálně totožná. ¹⁷

Francouzský deismus

Jako kolébka osvícenství se tradičně udává Francie. V 18. století začali filozofové v nebývalém množství zasahovat do života společnosti. Kritizovali nejen absolutní moc, ale především církev a její ideologii. Usilovali o lidská práva, politické svobody a o občanskou rovnost. Tyto názory bezesporu vyústily v zásadní událost, která ovlivnila celou Evropu – ve Velkou francouzskou revoluci.

Francois-Marie Arouet (1694 – 1778)

Známý jako **Voltaire**. Po tříletém exilu v Anglii přešel na liberalismus, neboť ho fascinovala tamější politická i duchovní svoboda. Nevěřil v boží prozřetelnost a Evropu nevnímal jako celý svět, nýbrž jen jako jeden z mnoha rovnocenných. V otázce náboženství shledává teologii jako pavědu, která by se měla odstranit. Klerikálové pouze podvádí své věřící a nechávají je v jejich nevědomosti. Zázraky uvedené v Bibli Voltaire kritizuje, resp. neuznává je. Existenci Ježíše Krista připouští, jeho zmrtvýchvstání však nikoliv. Považuje ho za běžného člověka bez nadpřirozených schopností. I přes tato ostrá slova vůči křesťanství nebyl Voltaire ateistou, ale deistou. Odsoudil náboženství zakládající se na zázracích a nadpřirozených jevech, na druhou stranu pokládal za obzvlášť důležité víru v Boha jakožto první hybné síly a příčinu všeho jsoucna. Náboženství vnímal jako prostředek k udržování morálky. ¹⁸

---

¹⁷ Hejna, 2010, s. 141-142

¹⁸ Hejna, 2010, s. 155-157

Denis Diderot (1713 – 1784)

Byl materialista a radikální myslitel. Existence Boha mu byla lhostejná: „Je ... velice důležité neplést si vraní oko s borůvkou, ale věřit, nebo nevěřit v Boha, to není důležité vůbec.“ Tvrdil, že Bůh přestane existovat v momentě, kdy ho člověk odstraní ze svého nitra. Bůh je podle Diderota nejposvátnější a nejzbytečnější pravda. ¹⁹

Německý deismus

Označoval se zkoumáním vývoje dogmat, která nepramenila z Nového zákona. Na něj se němečtí filozofové nyní začali dívat objektivně.

Hermann Samuel Reimarus (1694 – 1768)

Nejvýznamnější představitel německého deismu. Ježíše Krista spatřoval jako historickou postavu. Označoval ho za politického a společenského revolucionáře. Není to syn boží, nýbrž učitel vznešeného a praktického náboženství. Ježíš umíral v zoufalství a jeho vzkříšení je pouhý výmysl apoštolů. Reimarus tvrdí, že Ježíš v evangeliu nikde neříká, že přišel vykoupit všechny hříchy světa. Tuto myšlenku po něm údajně vymyslel apoštol Pavel. ²⁰

Immanuel Kant (1724 – 1804)

Jeden z nejvýznamnějších evropských filozofů a myslitelů. Víru v Boha odděluje od rozumového poznání, přičemž oba tvoří celek lidské osobnosti.

Boha pojímá jako ideální limit a existenci Boha nepopírá, ale připouští, že lidský rozum může pojmout pouze to, co se nachází v místě a čase, a nemůže tedy vnímat něco mimo tyto kategorie. Mezi své ideje (světa, já) zařadil také ideu Boha, ke které se lidé chtějí přirozeně přibližovat, toužíce po širším poznání. ²¹

---

¹⁹ Hejna, 2010, s. 159

²⁰ Hejna, 2010, s. 167 - 169

²¹ Hejna, 2010, s. 174 - 175

Závěr

Tato seminární práce byla zaměřena na osvícenecký postoj k náboženství - deismus. Popsal jsem jak deismus samotný, tak i názory myslitelů a filozofů zastávající a hlásající tento myšlenkový proud. Deismus se mi líbí zejména proto, že staví do popředí rozum člověka, z čehož logicky vyplývají všechny pochybnosti jak o Bibli, tak o víře, neboť dle mého názoru se usilovným přemýšlením dá zpochybnit de facto každé tvrzení. Všichni uvedení myslitelé mají jedno společné, přesto je odlišují drobnosti. Společně tvrdí, že Bůh do dění tohoto světa nezasahuje. Jako katolík však vnímám potřebu jeho blízkosti, tudíž představa, že moje modlitby ve skutečnosti Bůh neposlouchá, je pro mě nepřipustná. Proto se mi nejvíce zamlouvá názor filozofa Kanta, který odděluje víru od rozumu.

S pohledem deistů na náboženská dogmata, resp. liturgické předpisy a tradice, částečně souhlasím. Jsem si jistý, že tyto záležitosti jsou výmyslem lidí (jak tvrdí deisté), přesto je vnímám jako jakousi součást křesťanství, bez kterého by obřady (mše svaté), které jsou také výmyslem lidí, neměly strukturu. Mše svaté jsou jistou památkou na Ježíšovu cestu, zahrnující také společnou i osobní modlitbu a setkání společenství věřících na jednom místě - kostel.

Deismus přinesl do lidské společnosti zásadní zlom ve vnímání světa, ale především Boha. Myslím si, že vznik tohoto směru byl nevyhnutelný, neboť jemu předcházející baroko přineslo značný útisk obyvatelstva a tím se ve společnosti vytvořil jakýsi odpor vůči náboženství. Mimo vliv baroka to byly také již zmíněné mimoevropské cesty a poznávání nových kultur, což se zjištěním, že země není placatá, vyústilo v důraz na lidský rozum a vědu.

Kritika církve přetrvává dodnes a je otázkou, zda tomu bude i nadále, nebo zda církev některá svá dogmata přehodnotí, nebo je ponechá. Jako nejdůležitější však vnímám, aby církev nezasahovala do dění v politice a to nejen kvůli historické zkušenosti (středověk), ale jednoduše proto, že by se tím ztratila svoboda, která je nyní pokládána za samozřejmou a já doufám, že to tak zůstane i nadále.

Seznam literatury

Otto, J. (1893). Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí (7. Dánsko-Dřevce). J. Otto.

<https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:b9718a50-e6e6-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:263335c0-0a06-11e5-ae7e-001018b5eb5c>

Kratochvíl, J., Charvát, O., & Černocký, K. (Eds.). (1937). Filosofický slovník. Občanská tiskárna.

<https://ndk.cz/view/uuid:9c7e2010-196a-11e9-8e07-005056827e51?page=uuid:37ddabe0-39bc-11e9-9656-5ef3fc9bb22f&fulltext=deismus>

Hejna, D. (2010). Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny. Grada.

<https://www.bookport.cz/kniha/nabozenstvi-a-spolecnost-210/>

Röd, W. (2004). Novověká filosofie. Oikoymenh.